

BETHLEN ISTVÁN ES AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG

MI MAGYAROK, akik a népvándorlás korának végén először alkottunk Erdélyben szilárd államot, melyet ezer éven keresztül vérünk hullásával védtünk meg, tartottunk fenn; hol virágzó életet, kultúrát és szabadelvű intézményeket teremtettünk... mi úgy érezzük, hogy ehhez a földhöz elvitathatatlan jogunk van... melyhez a magyar történelemnek legszebb és legnemesebb tradíciói fűződnek, melyeket történelmünkben soha sem fogunk kitörülhetni: erről a földről nem mondhatunk le.

„Ezzel a kitörülhetetlen érzéssel szemben áll a román fajnak az utolsó évszázad óta ugyanezen területre támasztott igénye.

„Ez a két igény, a két különböző jogcím kiegyenlíthetetlennek látszó konfliktusa és ellentéte képezi az erdélyi kérdés lényegét. A kérdés megoldását mi is, Európa is kell, hogy keresse, ha nem akarja, hogy Európa délkeletén „a nyugalom, a rend és a kultúrának eddig elért színvonala a népek civódásában végleg elmerüljön/.¹

A kérdés megoldásához két feltétel teljesülése szükséges: „a kis népek kollaborációjának organizálása“, ami azonban csak a másik feltétel teljesülése „a népek kibékülése után, a revízió révén érhető el.“ Prius a revízió, mely a népek kollaborációjának lehetőségét és a béke bázisát képezi.²

Ez Erdély problémája, ahogyan azt Bethlen István — itt röviden összefoglalva, — a múlt ősszel az angol közönség elé vitte.

Hogy mindez megtörténjék, az természetesen időhöz van kötve: meg kell hogy történjék az elkövetett igazságtalanság felismerése és még azután annak bevállása: egy hosszú út, amit a győztesek önzése és morális félénksége barrikádok el. De „mi bízunk Erdély területén fajunk jövőjében. Lesznek vérvesztéseink a román uralom folytán, ez kétségtelen, mert a mai román politika balkáni eszközöket alkalmaz kisebbségeivel szemben és létüket nemcsak kulturális, hanem főleg gazdasági gyökereiben igyekszik támadni. De a magyar faj egészséges és életerős, tud túrni és dolgozni. Kiirtani, vagy arányszámát a lakosság körében lényegesen leszállítani sem lesznek ezért képesek.“³

Ez talán az angol léggör adta optimizmus pillanata volt.

¹ *Bethlen István* angliai előadásai, 67. lap.

² U. o. 108. lap.

³ U. o. 82. lap.

Tíz éve annak, hogy Bethlen István „magyar véreink pusztulásáról“ beszélt az elszakított területeken¹ s most júniusban debreceni beszédében aggódva kérdezte, hogy vájjon „kik számára csinálunk revíziót, ha nem gondoskodunk arról, hogy Erdélyben biztosított legyen magyar testvéreink élete? kinek számára harcoljuk ki a revíziót, ha nem tudjuk őket megóvni az elnyomástól és attól a pusztító hadjáratától, melyet szomszédaink folytatnak ellenünk?“.

Magyarok tizenhat esztendő története adta Bethlen István szájába ezt a kérdést.

Ez A TIZENHAT ESZTENDŐ a jognélküliség és pusztulás tizenhat esztendeje volt a magyarságra nézve.

Az 1918 decemberi gyulafehérvári rezolúciók „teljes nemzeti szabadságot“ Ígérték a Románia területén „együttélő népek“ számára s a kisebbségi szerződés „a szabadság és igazságosság garanciáit“ szerezte meg nekik, hogy — a Clemenceau-level szerint, — a kisebbségek könnyebben hozzászokjanak új helyzetükhöz, tudva, hogy „elnyomás és asszimiláció ellen biztosítva vannak“.

Forradalmi határozatban, nemzetközi szerződésben és diplomáciai magyarázatban gyökerező biztosítékok bástyázták körül a magyar kisebbség jogait és fennmaradásának lehetőségét Erdélyben s az eredmény mégis az, hogy el van nyomva, jogait nem bírja védeni, az asszimiláció veszedelme fenyegeti és védelmet és támogatást nem talál sehol.

A megszállást követő első években az évszázados román bosszúvágy kielégítésének napjai következtek: kegyetlenkedések, testi kínzások, az államellenes perek, a börtön napjai. Százával mentek börtönbe a magyarok és százezrével hagyták ott Erdélyt azok, akiket kiüldözött a megszálló népesség. Ezt követték a lelki és a szociális gyötrelmek: a magyar érzés és magyar nyelv üldözése; intézmények, iskolák elvétele, lakásrekvirálások; nem volt senki biztos otthonában, nyelvének használatában. A városi lakosok sokszor huszonnégy óra alatt kellett, hogy elhagyják otthonukat, néha hazájukat. Utcára kidobott bútorok és repatriáló vagonok ezrei voltak a román berendezkedés keserves bizonyítékai.

Mindezt hangtalanul, reménykedő optimizmussal tűrte a magyarság, várva, hogy a békeszerződés megszabadítja őket a nyomortól. A béke aláírásáig Erdélyt magyar területnek és magukat magyar állampolgároknak tekintették az erdélyi magyarok és megtagadták a hűségesküt egy idegen hatalomnak s nem akartak egy megszálló állam politikai életében részt venni. A hágai konvenció alapján álltak.

Mindez megváltozott, mikor a trianoni béke valóság lett s az agresszív román politika ellen védelmet kellett, hogy keressenek. Addig a menekültek csak ideiglenesen fogadták el Bethlen István kezét, mit a Menekültügyi Hivatalból nyújtott feléjük, most már egy egész számkivetett életre való segítséget vártak tőle.

¹ Bethlen István gróf beszédei és írásai, I. 294.

² A debreceni beszédet a »8 Órai Újság“-ban közölt szövegben idézem.

Az okkupáció után négy évvel a magyarság felhagyott passzivitásával, politikai pártba tömörült és megpróbálta, hogy részt vegyen új hazájának közéletében. Abban a pillanatban érte az első csalódás: az első Bratianu-kormány alatt tudatára kellett hogy ébredjen, hogy nincs helye a román közéletben: hogy nem egyenrangú polgára az államnak a románnal, hogy a törvényhozásban nincs szükség reá, a közigazgatásban nem vehet részt; hogy kultúrájának nem viselheti gondját, gazdaságilag tönkreteszi a kormány és Erdélyt zsákmányul, gyarmatul tekinti a Regát.

Az 1923-i alkotmányrevízió nem iktatta törvénybe a kisebbségi szerződés rendelkezéseit; a kisebbségeket azzal bíztatták, hogy nyelvhasználati jogaik a közigazgatás reformjának keretében fognak szabályozást nyerni, majd később, hogy speciális törvény fogja rendezni. Nem történt meg egyszer sem. Mikor 1928-ban az erdélyi románok jutottak kormányra, azok, akik Gyulafehérvárott nemzeti szabadságról, felekezeti és kultúraautonómiáról beszéltek s most a kisebbségi jog kodifikációját és Erdély regionális autonómiáját ígérték, a magyarok bízva várták az ígéretek teljesülését. De elmúlt a Maniu-kormány, jött más nemzeti-parasztpárti uralom: a kisebbségi törvényből nem lett semmi, regionális kormányzatról sem beszél senki; de jött ostromállapot és cenzúra, megszorodtak a hazaárulást, az irredenta-perek s most tavasszal törvénybe iktatták a nemzeti munka védelmét. Ma ott van a magyarság, kifosztva nyelvéből, kulturális intézményeiből, iskoláiból, egyeteméből; névelemzéssel román iskolába kényszerítve, kultúrzónába szorítva. „A magyar gyermekeknek ma már csak egy harmada tanul magyar iskolában, magyar fiúknak és magyar leányoknak csak egy harmada tanulja a magyar ábécét és tudja olvasni a bibliát; a magyar középiskolák egész sorát pusztítják ki s az utóbbi időben a hóhérbárdot már az elemi iskolák gyökerére is odaillesztették. Tíz évvel ezelőtt még csak a magyar földbirtokos-osztályt pusztították, ma már sorra került a magyar iparos, kereskedő, városi polgár, bányász és munkás ... A magyar élet ma már semmit sem ér idegen uralom alatt Erdélyben!” állapította meg Bethlen István Debrecenben.

S körülbelül ugyanabban az időben Erdélyben mondta a másik Bethlen, a magyar párt elnöke: „Megalázott, meggyötört magyarok vagyunk; napról-napra kell, hogy érezzük és tudatában vagyunk, hogy sehol a földön nem olyan terhes, nem olyan áldozatos magyarnak lenni, mint itt, Erdélyben.“

„EDDIG TITOKBAN SZÉGYENKEZTÜNK és eltitkoltuk szégyenünket. Olyan jó takaró volt a tudat, hogy a háború és az új uralom ritkított meg, hogy a repatriálás és kivándorlás dagálya emelt sok embert hátára. Az egyéb veszteséget a helyzet okozta, mely pusztulásra vetett és történelmileg pórul járatott bennünket. Nem természetes-e, ha fogyunk, hiszen odadobtak a fosztó célzatoknak, melyek szétrombolják a családi élet feltételeit, az anyagi lehetőségeket s a nemzetközi vüági mely védelmet hazudott nekünk, ezt a célzatot meg is koronázta, mikor a gazdasági válságot szétárasztotta s a nemzeti túlfeszültség kigyóit ránk eresztette.“

Így írt Krenner Miklós egy ez évi nyári cikkében az „apadó magyarságról“ s van oka, hogy így írjon. Mert, folytatta: az erdélyi magyarság természetes szaporulata a falvakban kevésbé, a városokban erős mértékben apad. Kisebb a születési, nagyobb a halálozási szám. Az öngyilkosok sorában legtöbb a magyar; a legtöbb törvénytelen gyermeket is a kisebbségi anyák hozzák a világra.

Ugyancsak az idei nyáron, júniusban az „Universulban“, aztán a most megalakult román antirevizíós liga újon indult folyóiratának, a „Revue de Transilvanie“ első számában cikket közölt Sabin Manuila, a statisztikai és néprajzi intézet igazgatója, „Erdély demográfiai problémáiról, amint azok a háború óta alakultak.“

A probléma alapja, írja cikkeiben, az a jelenség, hogy Erdély lakosságának száma folyton fogy. Manuila nem ad abszolút, hanem csak percentuális számokat és Erdély helyzetének képét a Regáttal összehasonlítva nyújtja. Míg a Regát lakossága 1910-ben a mai Nagy-Romániát képező területek lakosságának 40.1%-át és Erdély lakossága annak 33.4%-át képezte, s míg a Regát lakosságának száma 1930-ban 487%-ra és 1934-ben 49.1%-ra emelkedett, Erdély lakosságának száma az előbbi évben 307%-ra, 1934-ben 30.2%-ra szállott alá. Ez, a Regátban a gyarapodás és Erdélyben a csökkenés a népmozgalom két alapvető mozzanatának: a születések és halálozások arányszámának és a be- és kivándorlásnak az eredménye. Az 1918. évet követő repatriálásokat külön nem említi.

A regáti lakosság nagy szaporodása, lévén ott csak román, a román faj szaporaságának köszönhető, a Regát születési aránya a legnagyobb egész Európában: 45 és 60 között váltakozik az ezerben. Egy orientális, kulturátlan faj szaporasága. Erdélyben másként van és más az arány úgy a románokra, mint a kisebbségekre nézve. Erdélyben a születési arányszám a románoknál is leszáll 29.1-re, a magyaroké pedig 23.2, a német fajoké 19.5-re. Ha ebből levonjuk a halálozási arányszámokat, az abszolút szaporodás a románoknál 11.9, 8.3 a magyaroknál és 6 a két német fajnál; s mivel a szaporodási középátlagos Erdélyre vonatkozóan 10-3, látható, hogy egyedül a románság gyarapodik, magyar és német folytonosan, évről-évre fogy és fogyóban lesz.

Ehhez járul, hogy a kivándorlás Erdélyben tisztán a magyarokra és székelyekre szorítkozik, akik, mint a múltban, most sem tengerentúlra, hanem Valahiába és Moldovába mennek megélhetést keresni s vesznek el lassanként a magyarságra nézve. Csak pár napja, hogy az egyik regáti román lap „Bukarest, mint magyar város“ címmel írt cikket s az „Ellenzék“ keserű humorral írja, hogy aki Jassiba készül, tanuljon meg előbb magyarul.

A magyarság pusztulásának képét legjobban a városok mutatják, melyek magyar uralom alatt Erdély nemzetiségi vidékein is túlnyomóan magyarok voltak. 1910-ben 49 erdélyi város között 33 volt magyar és 10 román s a többi szász többségű. Manuila szerint 1930-ban már más az arány: ugyané városok közül 23-nak a többsége román és csak 20-é magyar. Az 1910. évi 72.2%-os városi magyarság 1934-ben 41.9%-ra, a falvak magyarsága 27.2%-ról 19.9%-ra esett le.

Példaként Kolozsvárt említi Manuila s én is, de Vlád Péternek, a város közegészségügyi vezetőjének adataival, melyek részletesebbek és úgylátszik, megbízhatóbbak, mint a Manuiláéi.

Eszerint a születések arányszáma Kolozsvárt a háború óta rohamos esést mutat: míg 1919-ben 1000 lakosra 23 élveszületett gyermek esett, 1933-ban már csak 15. Se számon belül eltérő a kisebbségek szaporodása. Míg a románság százaléka az 1931—33. évi összszaaporodásban 53.8%-ról 674%-ra emelkedett, a magyarságé 29.9%-ról 26.2%-ra és a némettségé 3.5%-ról 07%-ra csökkent. Abszolút számokban ez a következőket jelenti: 1933-ban volt a városnak 102.007 lakosa, belőle 50.042 magyar, 35.874 román, 13.651 zsidó és 2440 német. 1910-ben 6581 román élt Kolozsvárt. Az évi szaporodás a magyaroknál 50.000 lélek után 680 élveszületett, a románoknál 35.800 lélek után 650, a magyaroknál 13,66‰ a románoknál 18,1‰. Ha ebből levonjuk a halálozási arányszámokat (melyeket nincs miért hogy közöljek), a románok tényleges szaporodása 3.14, a magyaroké 1.25. Nyilvánvaló a románság természetes szaporodás útján való rohamos térhódítása a magyarság rovására, még ha a kivándorlást nem vesszük is tekintetbe. Ha ezek az arányszámok a jövőre is így maradnak, kiszámítható, hogy a magyarságnak 1933-ban meglévő 14.168 főnyi többsége rövid idő alatt elenyészik.

A városok népessége — hivatkozik ezzel kapcsolatban Manuila a népmozgalom ismert szabályára — gyorsan változik, cserélődik s az eltűnő lakosságot a körülfekvő falvak születési többlete pótolja. A magyar városokat szintén a falvak kell hogy fenntartsák s ezért magyarok csak azokban a városokban fognak fennmaradni, melyek földművelő magyar falvak környezetében vannak, melyek ideig-óráig a saját szintén pusztuló lakosságukból még ki tudják egészíteni a magyar városok fogyó népességét.

Csak hogy a falu lakossága sem lesz sokáig képes.

Egy református magyar pap számolt be nemrégén egy vegyes lakosságú vidék, a Mezőség falvainak lakosságáról.

Pár száz magyar él szétszórva a román tengerben, inkább kívül egy-egy falun, tanyákon, a határban, ahonnan csak vasárnapokon jön a faluba; körülvéve minden magyar család három-négy román háztájjal. A román nép nagy kulturális gondozás tárgya: az Astra előadásokat rendez a falvakban, könyvtárakat állít fel, ügyel a nemzeti hagyományok megőrzésére. A magyarokkal senki sem törődik, a legtöbb magyar falunak nincs magyar, felekezeti iskolája, a gyermekek legfeljebb román állami iskolába járhatnak, de például, az illető faluban 550 román és magyar tanköteles gyermek van összesen, de a román állami iskolában csak 150 tanuló számára van hely s azt a román gyermekek foglalják el, a magyaroknak nincs helyük s az írástudatlanság ijesztően nő közöttük; a román paraszt trágyahordás közben is a „biblioteca pentru toti“ kiadványait olvassa, a magyar már a zsolttárt sem tudja olvasni. A legtöbb magyar háztáj már vegyes házasságon alapul, a legtöbben folyton románul beszélnek és a gyermekek nem tudnak magyarul, románokká lettek; hogy magyar történelem, magyar kultúra van a világon, arról már a felnőttek is alig tudnak.

Ilyen a helyzet városon és falun és romlik az idő folyásával. „Az idő munkája ez, — mondja Manuila — mely megvédte a románságot mostanáig és amely Trianon óta a magyar nép pusztulásának kérlelhetetlen eszköze.“

KÉTSÉGTELEN, hogy pusztul a magyar, pedig nem volna szabad, hogy pusztuljon, mert jogai, életfeltételei, kultúrája nemzetközi és — a végén is — hazai hatóságok védelme alatt áll.

Panaszolt is a magyarság Genfben — tudjuk, hogy milyen eredménnyel. Hogy még mindig panaszol, teszi talán abban az illúzióban, hogy a genfi fórumon a nagy nyilvánosság előtt a világ közvéleményének érdeklődése és részvéte követi szenvedéseit. Valójában követi ott eredménytelenség és részvétlenség, otthon pedig kíséri kormány és közvélemény ellenszenvé és gyűlölködése. 1919 decemberben, mikor a törvényhozás elé került a kisebbségi szerződés, figyelmeztette fenyegetően a kisebbségeket Bratianu, akkor az ellenzék vezére, hogy ne gondoljanak genfi panaszkodásra: „saját maguknak lesz kárára, mert megzavarná azt a testvéri viszonyt, mely az állam különböző nemzetiségei között fenn kell hogy álljon, ami sokkal inkább a kisebbségek, mint a többségi nemzet érdeke.“ S a jó tanácsossal se késett: „Mikor egy állam törvényei egyenlő jogokat biztosítanak az állampolgároknak, kisebbség és többség egyformán az államot kell hogy védőjeként és támaszaként elismerje. Ha egy állam polgárai két kategóriába vannak osztva, egyik az államtól fog segítséget várni, másik az államon kívül fogja azt keresni... Ezért nem fogadhatjuk el a kisebbségi szerződést, mely jogot ad némely állampolgárunknak, hogy saját államuk ellen idegen államok segítségéhez forduljanak.“ Fordultak magyarok tényleg hazai fórumokhoz — panasztak a parlamentben korrumpált és erőszakos választások miatt: soha a törvényhozás nem semmisített meg egy bűnös választást sem; panasztak hazai hatóságok előtt s talán akkor értek el legtöbbet, mikor állami bíróságokhoz fordultak. Mert még egy balkáni bíróságnak is több jogérzéke van, mint a genfi politikai testületnek. A baj csak az, hogy nincs hatóság, mely a bírói ítéletnek érvényt szerezzen.

Jogi és politikai téren tehetetlen a magyarság, nincs fórum, mely előtt meg bírná védeni jogát. Tizenhat év alatt a magyarság küzdelme a szó szoros értelmében teljesen meddő volt: román földön, román jogrend, nemzetközi védelem mellett vogelfrei a magyar.

Teljes csődje ez a kisebbségi védelemnek.

Egy tér maradt magyar és román megértés, közeledés számára: a kulturális, az irodalom és művészet tere. „Legjobban kultúráján és irodalmán keresztül ismerheti meg egymást a két nemzet, ha elolvassa egymás lelki naplóját,“ mondta Berde Mária a kiváló író.

Mikor Daianu Illés lefordította Nyirő József „Isten igáját“, az egyik magyar lap ezt írta: „Felesleges ezt a jelenséget az öröm és méltánylás újabb és újabb hevülésével átmelegíteni. Az egyszerű tény szívhez és észhez szólóan mond mindent önmagáért. De újra és újra meg kell mondanunk, hogy járjon ez a propaganda erejével

és sikerével: amit meg lehet tenni a művészet, a tudomány, az irodalom terén, az ilyen kézfogás, az ilyen karöltés, az ilyen szövetkezés, ami a faluban előrefejlik, a városban mutatkozni kezd, ezt az egymáshoz való simulást és egymáshoz való melegedést, ezt igen, a politikai, a társadalmi s a gazdasági élet egész mezején folytatni és ki kell egészíteni.“

ENNYI AZ, amit az erdélyi magyarság a románokkal szemben tehet a maga védelmére.

Vájjon jöhet-e ebben az élet-halál küzdelemben segítségére a trianoni magyarság, jött-e valóban és ha jött, úgy jött, hogy segítség segítség volt-e csakugyan az erdélyi magyarság részére?

1921 áprilisában mutatkozott be a nemzetgyűlésen Bethlen István, mint miniszterelnök. Beszédében megemlékezett a szomszédos államokhoz csatolt területek magyarságáról. Akkor még mindennek a kezdetén voltunk.

„A kormány“ — mondta — „a béke végrehajtását az adott szó erejénél fogva kötelességének tartja, de a béke, mely a győzők abszolút kényszerével jött létre, nemcsak kötelességeket ró reánk, hanem jogokat is tartalmaz számunkra. Reméljük, hogy e jogok érvényesítésében a szerződők ugyanazt a lelkiismeretességet fogják tanúsítani, mint amellyel mi lépünk e kérdések elé. Abban a feltételezésben, hogy szomszédaink azoknak a rendkívüli előnyöknek az élvezetében, melyeket nekik a béke biztosít, nem fognak megfélemleni azokról a kötelességekről sem, melyeket velünk szemben szerződésileg vállaltak. Itt eleve hangsúlyoznom kell, hogy egy pillanatra sem feledhetjük el azt a belső szellemi és kulturális kapcsolatot, mely minket más uralom alá került véreinkkel elválaszthatatlanul összefűz.“¹

Amit Bethlen István 1921-ben mint reményt fejezett ki, azt a magyar kisebbség nyolcesztendő kálváriája egy forró, állami határokat nem ismerő, népi közösséget érző rokonérzéssé változtatta:

„A magyar nemzet“ —, mondta 1929 decemberben, Kenéz Béla interpellációjára felelve — „nem zárkozhatik el fajtestvéreinek szenvedéseivel szemben. A magyar nemzet nem szűnhet meg érdeklődni azoknak sorsa iránt, mert hiszen akikkel együtt éltünk még egy évtizeddel ezelőtt, akikhez családi kötelékek fűznek, akikkel egy kultúrában nevelődtünk, akikhez közös emlékek fűznek, azok közé egy napról a másikra lehet határvonalakat vonni, de ezek a határvonalak nincsenek benn a szívekben és a lelkekben. Az élet erősebb, mint ezek a határvonalak és hiábavaló volna bármely magyar kormánynak az a törekvése, hogy ne vegye észre azt, ami ezeken a határvonalakon túl történik; a magyar nemzet érzése és érzelmvilága erősebb a kormány tendenciájánál és győzedelmeskedni fog minden olyan törekvéssel szemben, mely ezek felett a jelenségek felett szemet kívánna húyni.

A magyar nemzet nem szűnhetik meg érdeklődni a magyarság sorsa iránt.“²

A népközösség mély átérzésének kifejezése volt ez.

S ami 1929-ben így, az elnyomott magyarság iránti mély együttérzésben nyilatkozott meg, az a debreceni beszédben végre mint a cselekvés parancsoló kötelessége szólalt meg:

¹ Beszédék és írások, I. 163.

² U. o. II. 239.

„A magyar társadalomnak, de a magyar kormánynak is elsődendő kötelessége, hogy a kisebbségi kérdést nemcsak felszínen tartsa, hanem mindent el is kövessen abban az irányban, hogy könnyítsen fajtestvéreinek sorsán és könnyebbé tegye megélhetésüket.“

Vájjon az utolsó mondat nem vád-e kormány és társadalom ellen? Hogy megtett-e mindent, nem volt-e túlbuzgó, helyes úton járt-e az elszakasztott magyarság érdekében?

Egy erős disztinkcióra szükség van: egyfelől kormány, másfelől társadalom és sajtó kötelessége és tehetése különböző, más formájában és más terjedelmében: ami szabad az egyiknek, az nem lehet szabad a másiknak. Bethlen István habozás nélkül megmondta volt, hogy bár egyénilig, mint magyar ember hálára van kötelezve Lord Rothermerenek, de „akciója a kormány tevékenységétől távol áll és Rothermere akciójának semmi köze és összefüggése a magyar kormánnyal nincs...“ „a kormány saját akciójában kötelességszerűen óvatos és körültekintő kell hogy legyen.“¹ A trianoni harcot „nem lehet könnyű kalandorpolitikával elintézni, mint némelyek gondolják“, legkevésbé akkor, mikor magyarok sorsáról és életéről van szó.⁸

KÉTSÉGTELEN, hogy az erdélyi magyarság a világháború után sohasem élvezte a trianoni magyar társadalom és magyar vidék népének osztatlan és fenntartás nélküli rokonszenvét. A dolog lényegében volt, hogy nem.

A román okkupáció nyomában megjelent menekültek hamar terhére lettek a hosszú háború folytán saját magában is szenvedő társadalomnak; az alamizsnára utalt „hontalanok“, „mártírok“ nem férközhettek Budapest és az Alföld népének részvételéhez, maradtak a mellékvágányokra tolt vagonokban és csikágói menedéklakásokon. Mikor pedig megjelentek a közéletben mint miniszterelnökök, külügyminiszterek, miniszteriális és közigazgatási tisztviselők, a részvétlenség ellenszenvvé nőtt azok ellen, akik beültek a trianoni magyarokat megillető hivatalokba, hogy kivegyék szájukból a mindennapi kenyeret és útjában legyenek elhaladásuknak. Érzésüket juszifikálták azzal, hogy egypár könnyelmű ember kalandorságát az erdélyiek, a székelyek nyakába varrták.

Sine ira et studio mondom ezt, panasz és szemrehányás nélkül, de így van és ez adta meg Magyarországon a lecsatolt területekkel szemben követett politika hangulatát.

Magyarországon az Erdéllyel szemben követett politika célja — én úgy látom—nem az embernek, az otthonmaradott népnek, hanem a területnek, a földnek, a visszaszerzése volt. A revízió előtt nem a harisnyás székely és a varottas ujjú kalotaszegi magyar lebeg, hanem a Maros vize és talán az Olt, a Hargita és a Kelemen-havasok — ha tudják, hogy van efféle. Ami gondjukat képezi, amiért lelkesülnek, az nem a Királyhágón túli nép megmentése, hanem területek visszaszerzése, bármilyen legyen is azon. Van szó területi integrációról, Rother-

¹ Beszédei, II. 190. és 192.

² U. o. I. 238.

mere-vonalról, homályos fogalmakról, de nincs szó a magyar nép védelméről. Ha a mezőségi magyar vagy a marosszéki székely feljött, hogy kérdezősködjék, senki se tudta megmondani, hogy beleesik-e a területvédelem fogalmának terjedelmébe — de biztatást kapott, hogy csak tűrjön türelemmel.

Ez a trianoni szerződés elleni küzdelem alapja. Félárbocra eresztjük a nemzet zászlóját, hivatkozunk Millerand kísérőlevelére, írunk és iratunk könyveket, bizonyítjuk területi igényeinket geográfiai, közgazdasági, hadászati s mi mindenféle argumentummal nem; a sajtó ír a magyarok szenvedéséről, elnyomásáról: de olyan valamit, ami könnyítsen a magyar népen, ami akadályozza pusztulását, elősegítse, hogy jogához jusson, olyant nem cselekszünk.

Adunk be petíciókat, amire senki sem kért s amelynek anyaga román állami bíróság ítélete alatt áll. Készítjük mindenféle testületben a népszövetségi eljárás reformálását, mintha a Benes és Barthou előtt lefolyó tárgyalás eredménye más volna, ha az nyilvánosság előtt és kontradiktórius módon történnék. Csinálunk mindent, sokszor „meggondolatlan szóval“, — Bethlen István szerint — „irredenta kijelentésekkel, melyek mögött a külföld többet sejt, mint amennyi van bennük“, izgatva a szomszédos államok ellen, „ártva ezzel azoknak, akik a határon túlmaradtak“. Csinálunk mindent, de úgy és olyant, hogy odalenn Erdélyben a magyarság egyik vezetője, Jakabóy Elemér azt írja: „Mi már régen fájlaljuk, hogy magyarországi testvéreink nem sokat törődnek velünk. Egy-két komoly sajtótényező kivételével... csak akkor olvashatunk a magunk életéről, ha annak eseményeit szenzációkká lehet duzzasztani. De problémáinkkal odaát nagyon kevesen foglalkoznak, az „urmánczynándorok“ megemlékezései pedig csak mérhetetlen károkat okoznak nekünk.“¹ S ha mi gyűlöletet hirdetünk, azt hirdetnek ők is Bukarestben és Kolozsvárt, de nem ellenünk, hanem az erdélyi magyarság iránt. Ha a „Patria“ szerkesztőségének ablakába kifüggesztett egyik budapesti lap cikkét olvashatja a kolozsvári román polgár, másnap olvashatja a választ nemcsak a Vajda Sándor lapjában, hanem Maniu „Romania Nouă“-jában és Goga Octávián „Tara Noastra“-jában is. És mi olvashatjuk az „Universul“-t és annak „plebiscitul“ című rovatát, mely nap nap után hozza olvasói köréből a magyargyűlölő megszólalásokat.

NEM TUDOM, hogy látható-e ebből, hogy az erdélyi kérdés keretében a területi revízió egyfelől, az ottmaradt magyarság, a magyar kisebbség kérdése másfelől két különálló problémát képez?

Mi, hogy megszületett a dacos „nem, nem soha“, arról lemondani nem fogunk. „Nincs magyar ember, bárhol lakjék, bárhol ringott a bölcsője, akármilyen legyen a foglalkozása, akármilyen legyen a társadalmi állása, bármilyen a felekezete vagy a pártpolitikai beállítottsága, aki ne azt követelné, hogy a trianoni igazságtalanságokat mentői elébb tegyék jóvá: nincs, aki ne kívánná a revíziót.“ De Bethlen István e szavai kötetében az ő „békerevízió g y a k o r l a t i politikája“ cím alatt.

¹ Magyar kisebbség, 1934. január 16, 67. lap.

találhatók. „Az életet nem irányíthatja kizárólag a szív és nem lehet az élet csak rutin, csak lélektelen munka; az életet a szív, a lélek és a lelkiismeret együtt kell hogy irányítsa.“

A magyar szív és lélek a teljes revíziót, az integer Magyarországot, a mindenáron való magyar Erdélyt akarja s kész érette vérét ontani. De a lelkiismeret, vagy talán a lelkiismeretesség, korlátokat szab: „a cselekvés“ — Bethlen István szerint — „olyan kell hogy legyen, amely a realitások határán mozog“, politikánk olyan legyen, emlegeti erdélyi báró Apor Pétert, „mit a körülmények megengednek.“ A revíziós politika pedig a realitások, a körülmények közé van szorítva; van egy szigorúan megszabott határa, melyet semmi szín alatt sem szabad, hogy átlépjen, ez a határ: a kisebbségek java: hogy ne ártson a kisebbségeknek, hogy miatta a kisebbségeket kár ne érje. Ez a határ a revízió és a kisebbségi védelem összeegyeztetésének érintkezési pontján van és ez képezi az erdélyi kérdés nehézségét, mert „amilyen mértékben helyeztük előtérbe a revízió kérdését, azt tapasztaltuk, hogy oly mértékben súlyosbodott fajtestvéreink helyzete és öltött nagyobb mértéket az üldözés velük szemben.“ Mi követelhetjük a revíziót, de a román kormány retorzióval él, „mintha azt akarnák mutatni ezzel, hogy követeljétek ám Európától a revíziót, abból úgy sem lesz semmi, mert addig megemésztjük az uralmunk alá került magyar kisebbséget s nem lesz többé Erdélyben, a Felvidéken és a Délvidéken magyar, akinek érdekében a revízió megvalósítható lenne.“¹

Minálunk — úgy kell lenni — a legtöbb revíziós írónak és szónoklónak fogalma sincs, hogy az erdélyi magyar kisebbség mennyit kell hogy tűrjön és szenvedjen a revíziós propaganda túlzásaiért, hány politikai perben kell hogy védekezzen, mennyi szemrehányást kell hogy elviseljen miatta.

Most a nyár elején történt:

Július elején egy komolyan gondolkozó román ember, Turla Miklós, a biharmegyei interimar bizottság elnöke, cikket írt a „Gazeta de Vest“ című nagyváradi lapba a többségi népnek a kisebbségekkel való békülése érdekében.

A román államnak — írta — szüksége van a kisebbségek kollaborációjára, „nem engedheti meg a fényűzést, hogy nemzeti küzdelmeiből kidobja, hogy elhidegítsük őket és a nemzet ellenségévé tegyük őket.“ De egy idő óta a kisebbségi üldözés mind nagyobb mérvet ölt: „a kisebbségek nacionalizmusát összetévesztik a magyar revíziós mozgalommal, a magyar sajtó irredenta szellemét a magyar nép gondolkozásával.“ „A román nemzeti gondolat a szabadság eszméjében született“, — folytatta — „a türelmetlenség és elnyomás nem a román nemzet tulajdonsága, de a nemzet konszolidációjának vannak akadályai: egyik a magyarság helyzete, melyet komplikál a magyarországi revíziós mozgalom: ha harmonikus munkát akarunk kifejtetni, ezt nem szabad, hogy felejtjük.“

A cikket közölte a nagyváradi „Szabadság“ és szerkesztője, Hege-dűs Nándor volt kamarai képviselő válaszolt.

Konstatálja, amit mások is, Jakabffy Elemér is tett, „hogy nem mindenki lelkesedik Magyarországon sem, az olyan megnyilatkozásokért, melyek feleslegesen élesítik ki a két ország és a két nép között a viszonyt“. Vannak, „akik egyenesen pályáznak a románok megbán-

¹ Bethlen debreceni beszédében.

tására, pedig tudják, hogy annak ártatlan romániai magyarok isszák meg a levit“.

„De ez csak egyik oldala a dolognak; még nem bizonyíték, hogy a kisebbség szomorú állapotát a revíziós propaganda alá lehessen állandóan rejteni. Tény az, hogy egy-egy Anghelescu-rendelet vagy Vajda-féle hetyke nyilatkozat vagy román nyelvvizsga van olyan ludas ennek a feszültségnek a fenntartásában, mint némely szónoklat, mely Magyarországon nem alkalmas időben és tónusban hangzik el.“

Emellett az európai nacionalizmus is „lecsapta villámaint“ a kisebbségekre.

„A Romániába szakadt magyarság nem volt és ezentúl sem lesz aktív irredenta. Hogy éltek és élnek benne, eltemetve a lélek hangtalan mélységeiben revizionista óhajok, ezt tagadni egyenlő volna a hazugsággal. De veleszületett becsületességénél, kalandos hajlamoktól való mentességénél és pártatlan fegyelmeztségénél fogva tizenöt év alatt egyszer sem mozdította ujját a revízió érdekében. Igaz, azt sem mondotta, hogy ellene van a revíziónak. Ez a mélységesen komor sorshor-dozása és magatartása teszi gyanússá a többségi nép sovíniszta szárnya előtt.

„...ütött az óra, hogy itt is, odaát is vessenek számot a helyzettel s tegyék fel a kérdést: nem jött-e el legfőbb ideje, hogy a magyar kisebbség számára a lét vagy nemlét problémáját napirendre tűzzék? . . . Turla nem fogja Magyarországon találni meg a kisebbség kétségbeesett elhagyottságának okát, de Magyarország közvéleménye is rá kell hogy jöjjön, hogy magatartása nem közömbös a mi sorsunk alakulására.“

Másnap Tabéry Géza, a kiváló író szólalt meg.

A revízió kérdésével szemben való magyar állásfoglalásnak ma olyan időpontja van, amelyben ilyen kérdések úsznak a levegőben:

Az erdélyi magyarság számára mi biztosítja a megmaradást? Felér-e a történeti jog hangoztatásával, egy uralom újra kiterjeszkedésének reményével az a sok kis drága és egzisztenciát jelentő magyar fundamentum, amire itteni épületünk felépül? ... Nem émék-e meg vájjon e sok ezernyi apró erdélyi magyar fundamentumok, e jelenleg ijesztően ingásba került nemzetkisebbségi bázisaink egy lelkeken való erőtevést a többséggel való megegyezés felé?

Mi volna az, amit a románság egy számára kétségtelenül történelmi jelentőségű erdélyi njiagyar magatartásváltoztatás ellenében nyújtani, biztosítani hajlandó volna? A múltnak sok be nem váltott politikai ígéretétől eltérőleg mily alkotmányi, a jövő-menő kormányokat túlélő reális, ha kell, uralkodói szóval megpecsételt garanciákkal adnák vissza az ország határain belül életünk zavartalanságát és az általunk többségben lakott területen önsorsunk intézését?

Ezek a kérdések ma nyitva vannak ...

Magyar és román embertestvérek a kiszámíthatatlan idők anyaméhében — gondolkozatok.“

És legvégén beleszólt az eszmeceserébe „Spectator“, Krenner Miklós.

.. számunkra csak érzelmileg és nem gyakorlatilag léteznek történelmi és külpolitikai kérdések, egy revízió pedig számban és súlyban megrendítene bennünket.“

.. tehetnek velünk, amit akarnak. Továbbra is kisajátítanak anyagi lehetőségeinkből. A revizionizmus egy-egy fellobbanása, egy-egy erős sajtó- vagy parlamenti hang a románság ellen odakinn, kemény megtorlást indít a mi ártatlan fejünkre. Mít kellene tenni? Talán belenyugodni... Vagy pedig egy merőben új politikát, egészen új mozgalmat szöni, mert minden eddigi siker nélkül járt? Hátha megmaradt erőink szinte kétségbeesett, végső, halálos megfeszítésével eddig nem ismert hatású nemzeti szellemet létesíthetnénk és ez kiegyensúlyozná a szembenálló nemzeti túlzást, vagy pedig megdőbbsenve reabímá, hogy igyekezzék találkozni a külföldi magyarság egy új politikai vonalával? Ha pedig lehetetlen akár a magyar, akár a román álláspontot, egyelőre valami önmentést végezni, hogy halálra szánt embereinkből

a lehető legtöbbet megmentjük ... Legyen bármiként, egy kötelesség vitathatatlan. Még erkölcsi megbélyegzés veszedelmébe sodródva sem szabad visszariadni. Im van még mód, hogy megpróbáljuk az erdélyi magyar katasztrófa föltartását vagy elodázását.“

„ . . . a román hatalom, úgy látszik, nem törődik többé, hogy miként gondolkozik az erdélyi magyarság: mit csinál és mit remél magatartásától? Talán azzal sem, hogy a magyarországi politika miként megy és alakul tovább. Az erdélyi magyarságot elintézettnek tekinti...“

Ezt, csakis ezt érezzük mi ebben a helyzetben és tényekben. Talán hasznos lesz, ha ezt a mi megérzésünket a határon túl is tudomásul veszik. És még egyet: hogy készen állunk a legrosszabbra, nem is várunk mást, mint a legrosszabbat. Azt hisszük, hogy sorsunk egyelőre meg van pecsételve!“

De az a cikk, amelyikből ezek az utolsó töredékek valók, már nem a kolozsvári „Ellenzékben“, hanem a budapesti „Magyarságban“ látott „Tudjatok meg mindent, amit Erdélyben csinálunk...“ címen világot. Erdélyben törölte a cenzúra, a kormány már nem tartotta szükségesnek a kérdés fejtegetésének folytatását.

Itt vannak előttem ezek az írások. Tudom, hogy nem az egész Erdély felfogásának szószólói, de azt hiszem, hogy csak tragikusabb színekben tükrözik vissza azt a helyzetet, amelyben minden erdélyi magyar él és élénkebb fényben azt a vágyat, mely mások szívében is lappang, ha más formában is. Gyárfás Elemér, aki egy életen át a magyar-román megértés szószólója volt és kötetekre valót írt érdekében, még az 1928. évi őszi felirati vitában mondta a szenátusban:

„Mi“ (t. i. a kisebbség képviselői) — mondta — „csak annak kijelentésére szorítokozunk, hogy a romániai magyar kisebbség azt óhajtja, hogy a kormány teremtsen minél barátságosabb viszonyt közvetlen szomszédainkkal. Mi úgy érezzük, hogy az erdélyi magyarság történelmi hivatása, hogy természetes kapocs legyen a román és a magyar nép között s e cél eléréséhez feljajnljuk támogatásunkat, mert jól tudjuk, hogy a mi problémáink sem nyerhetnek addig végleges megoldást, míg gyanú és bizalmatlanság uralkodik a lelkeken.“

A kormány a trónbeszédben azt mondta volt: „tíz év sok félreértésének és előítéletének eloszlása után a kölcsönös bizalom és határozott liberalizmus politikája jövehető . . .“

„Mi várjuk“ — felelte reá Gyárfás Elemér — „hogy vájjon a változott magatartás proklamálása fog-e tényekben is realizálódni?“

Ma már tudjuk, hogy nem realizálódott, hanem bekövetkezett a mai napok tragikumuma.

VALAKINEK MEG KELLETT MONDANI, hogy c s e l e k e d n i kell.

Debreceni beszédében Bethlen István megmondta, hogy eljött az ideje, hogy „a magyar kormány és társadalom mindent elkövessen, hogy könnyítsen fajtestvéreinek sorsán és tegye megélhetésüket könnyebbé“, — az egyik, az előbbi a védelemben áll az elnyomással szemben, melyet szomszédaink követnek; a másik a magyar társadalom segítése minden eszközzel az erdélyi, felvidéki és délvidéki magyar társadalom számára.

Az elsőt Bethlen István a kormány feladataul jelöli meg és energikus eszközök igénybevételét tartja szükségesnek. Hogy milyen téren és milyen eszközökkel történjék ez, beszédében nem jelölte meg.

De mikor angliai előadásai alkalmával a revízió lehető útjairól szólott, három utat említett és mutató mutandis valamennyire ezekre lehet gondolni a kisebbségek védelme szempontjából is.

A nagyhatalmakhoz való fordulás lehetőségét, természetesen, eliminálni kell; a kisebbségi jogsérelmeknek, panaszoknak megvan a maga fóruma: a Népszövetség, azt elkerülni nem lehet, minden hatalom oda utasítana.

Ma már bizonyos az is, hogy ez a fórum, a Népszövetség is teljesen hasznavehetetlen s ahhoz fordulni eredménytelen dolog. 1929-ben Bethlen István, hivatali állásban, talán még nem adta volt teljesen fel a Népszövetségbe vetett hitét, mert az eljárás reformjáról és a garanciák effektívvé tételéről beszélt; de 1934 nyarán, Debrecenben már egy szava sincs a Népszövetség számára.¹

Ha habozva és bizalmatlanul is tehát, marad, mint egyetlen járható út, a közvetlen tárgyalás a kisebbségtartó államokkal, Romániával. Minden érzésünknek, szívünknek rosszul esik a gondolat, hogy csak félútra is kinyújtsuk kezünket, hogy leüljünk vele egy asztal távoli két végére, azzal, aki egy évezredes hazugság nyomán győztesnek hitette el magát, hogy tőlünk, a nem tőle legyőzöitektől, országunk legszebb részét elvegye és tizenhat éven keresztül gyötörje, pusztítsa magyar véreinket. És mégis meg kell hogy kíséreljük. „Igenis hajlandók vagyunk a kiegyezésre, a kompromisszumra“ — mondta Bethlen István, mikor Londonban az autonóm Erdély lehetőségéről beszélt s ha hajlandók vagyunk Erdély autonómiája érdekében, akkor hajlandók kell hogy legyünk annak priusza, az erdélyi magyarok érdekében is. A cél megköveteli, hogy elnyomjuk érzéseinket, elhallgattassuk szívünket és kövessük eszünk tanácsát és mondjuk meg, hogy a magyar kisebbség védelme érdekében is „hajlandók vagyunk kiegyezésre, messzemenő feltételek mellett, de jogfeladásra sohasem.“

A precedens megvan: a román-szerb kisebbségi kulturális szerződés; hasonló szerződésben, hasonló terjedelmű jogok biztosításával a magyar kisebbség is megelégednék. Hogy ilyen szerződés megkötésénél Románia természetesen nehézségeket támasztana a revíziós mozgalmakkal szemben, arról nemrégem írtam e folyóirat lapjain.⁸

Ha egy ehhez hasonló szerződés létrejöhetne, megvolna nemcsak lehetősége, hanem a lehetőség jogi alapja is annak, hogy a trianoni magyar társadalom a pusztuló magyarság támogatását kezébe vegye anyagilag és kulturális téren. A román-szerb szerződés biztosítja a kisebbségi iskolák kölcsönös fenntartását, abban az anyanyelv használatát, a kisebbségi tankönyvek és tanítók alkalmazását, megengedi a kisebbség anyaországából való tanítók alkalmazását is.

Akkor már csak a magyar társadalom jóakarata és áldozatkészsége volna hátra, hogy „az a magyar ember“, — mondta Bethlen István a debrecenieknél — „aki itt él az Alföldön és minden vasárnap ünnepet ül“ gondoljon arra, hogy „a határon túl is magyarok élnek és ha van

¹ E sorok írója e folyóirat 1930 októberi számában néhány egyszerű gondolatot fejezett ki a kisebbségek védelme és a népszövetség viszonyáról s akkori véleményén ma sincs ok, hogy változtasson.

² „Román kisebbség külföldön.“ Magyar Szemle, 1934 január.

valami jogcíme az áldozatkészségnek, ez csak az erdélyi, felvidéki és délvidéki magyarságért jogosult. Ha a mai nehéz történelmi, sorsdöntő időkben nem gondoskodik erejének teljes megfeszítésével, hogy fajtestvéreink kultúrája fenntartható legyen, akkor ez a nemzet nem történelmi nemzet többé, hanem elmerül a körülötte élő, virágzó és győztes szomszédos népek között.“ Legyen a magyar élet „erősebb, mint a határvonalak.“

A MAGYAR KISEBBSÉGI SORS legnagyobb ismerője és legbölcsebb tudója, Jancsó Benedek, olyan régen, mint amikor ez a folyóirat megindult, cikket írt annak első számába. Abban bölcsen és nagy intelligenciával megmondta a trianoni magyarságnak, hogy mit cselekedjék és mit ne tegyen, ha meg akarja menteni az erdélyi magyarokat.

Ezt írta Jancsó Benedek:

„Kétféle integritás van: területi és faji, helyesebben nemzeti. Az utóbbi azonos a kulturális egységgel. A területet elvehették tőlünk, de azt kedvező és szerencsés körülmények között, ha megjön az alkalom, visszaszerezhetjük, mert az nem fog megsemmisülni. A hazát a hegyek, völgyek, folyók és síkságok mellett az emberek is alkotják, akik benne laknak. Ha a magyarság az idegen uralom elnyomása következtében e területeken részben vagy egészben elvész, akkor el fogjuk veszíteni a területekhez való legerősebb jogcímünket.

A kulturális egységgel azonos nemzeti integritást azonban a párizsi békeszerződések nem szakították szét.

A magyar társadalom csak a faji integritás alapján állva, teljesítheti kötelességét idegen uralom alá jutott testvéreivel szemben, mert csak ez nyújt módot arra, hogy valamely idegen állam belügyeibe való avatkozás vádjával segíthessük kulturális és gazdasági törekvéseiket.

Idegen uralom alá jutott testvéreink... bebizonyították, hogy nemcsak élni akarás, hanem élni tudás is van bennük.

Csonka-Magyarország társadalmának jutott feladatául az a kötelesség, hogy őket e munkásságukban támogassa.

E kötelesség teljesítése kitartó, csendes munkássággal, nagy önfegyelmellett és önzetlen áldozatokkal jár s azért nehezebb, mint a zászlólobogtatás s a hangzatos szónoklat, vagy kalandos tervek koholása. Sokkal nehezebb az embernek zsebébe nyúlni elszakított testvéreink kulturális és gazdasági törekvéseinek támogatására, mint arról szóokolni, hogy a magyar hősiesség miként fogja Európa akaratának ellenére is, ha holnapután még nem, de bizonyára rövid terminusra Szent István birodalmának területi integritását helyreállítani.

A csendes és áldozatos munka, a kitartás nehéz kötelessége a tömegnek éppen úgy nem tetszett soha és sehol, mint a hangos szóvivőknek. Ezt azonban meg kell tanulnunk — és mentőik előbb, annál jobb.“

Jancsó Benedek bölcs intelme nyomán még semmiesetre sem tanultuk meg. Vájjon meg fogjuk-e tanulni azután, hogy Bethlen István oda kiáltotta a magyar társadalomnak, hogy ébredjen letargiájából, mert „elérkezett az utolsó óra ahhoz, hogy megmenthessük az erdélyi magyar emberi voltát?“

SZÁSZ ZSOMBOR